

ÉLIÁS JÓZSEF:

Az egyházak és az egyháziak szabadsága

Éliás József Magyarországon élő református lelkész és teológus. Alább közölt szövege a budapesti – kéziratoss – Bibó Emlékkönyvben jelent meg 1981-ben, pontosabban ott közölt fejtegetésének ez a második, terjedelmesebb része. (Az első rész „Múltidézés” címen Bibó István 1944 évi emberi magatartásához és a zsidókérdésről írott tanulmányához fűzött reflexiókat.) A két rész együttes címe „Társadalmi hiánybetegség” volt. Az itt közölt szakasznak a szerző még az alábbi alcímet adta: „A kérdés vázlatos ismertetése Bibó István módján”.

Bibó István emlékének a magam módján áldozva olyan kérdés vázlatos ismertetésére vállalkozom, amely nem azért kívánkozik ide, mert – „suszter maradjon a kaptafánál!” – hivatásomhoz közel áll, hanem azért, mert ma a magyar társadalom éppen olyan periférikusnak tartja, mint annak idején a zsidókérdést, holott egyáltalán nem az. Hála a szabadabb megnyilatkozási lehetőségeknek, a tömegkommunikációs eszközök közvetítette ankétokon súlyosabbnál súlyosabb problémákról értesülünk. Arról viszont egyáltalán nem esik szó – érthetően –, hogy e problémák létrejötte és az egyházak helyzete között bármi összefüggés volna.

Mélyponton, talán a legmélyebb ponton vagyunk. A mai és az 1956-ot megelőző helyzet között az a lényeges különbség, hogy az 1956 előtti években a párt- és államvezetés visszaélései voltak a válság fő oka, ezért még tényleg lehetett volna segíteni a bajon időben fogantatosított intézkedésekkel (ha – például – nem bukik meg az 1953-as kísérlet). Míg ma nem egyedül a vezetés a betegség „bacilusgazdája”, hanem a tömegek, az átlagemberek, sőt az átlagon felüli emberek mentalitásában indult meg valamiféle – megállíthatatlannak tűnő – bomlás. Pedig a vezetés módszereit most inkább a türelem, az emberségesebb célközelítés és a taktikusabb „hosszabb út” választása jellemzi. A válság ma hiánybetegségnek mondható, ezért nem lehetne aránylag könnyen segíteni rajta, mint ahogy 1953-ban lehetett volna.

Az egyházak (értem pedig egyházakon a régi és – papíron – nagylétszámú vagy az újabb és kislétszámú, de alapvetően közös hitalapon álló közösségeket) nyugodtan végezhetik liturgikus tevékenységüket, de már több, mint három évtizede megszűntek társadalmat átható, társadalomformáló tényezők lenni, mert jól átgondolt és igen gondosan végrehajtott terv szerint sikeresen vonattak ki a társadalomformálásból (no lám, mégis van, ami sikerült, ez a siker vitathatatlan). Van „anya” és vannak „gyermek” – az anyát anyaszentegyháznak, a gyermekeket magyar társadalomnak hívják –, de az egyház-anya nem anyáskodhat, a társadalom pedig „anyjától” elszakítva – mégpedig a legmélyebben: szellemileg-lelkileg elszakítva – árván (maga sem tudja, milyen hiánybetegségben) lézeng... Írnom sem kell tényleg, hogy mint hívő embert és teológust nem csupán a vázolt praktikus ok (a társadalom válsága) miatt foglalkoztat az egyház és az egyháziak szabadságának kérdése, mint ahogy az Izráel-kérdés sem, de ha a társadalomfelelős

Bibó Istvánra emlékezem, az a helyes, hogy a társadalom felől nézve vizsgáljam ezt az ügyet.

Előre szeretnék bocsátani két Nemet, hogy ezek után írhattam meg Igen-jeimet. Az első Nem-em: nem fogadom el, hogy a szabadság (polgárjogi, egyházi vagy bármilyen) fogalma országonként, égtájanként, ideológiák- és rendszerekként különböző lehetne. A hazai egyházak ügyével foglalkozó állami szerv legfőbb vezetője nyilatkozott nemrég úgy, hogy a vallásszabadság kérdésében a magyar államétól eltérő lehet a felfogása a canterbury érseknek és a római pápának, ehhez joguk van, de egyik sem erőltetheti a magyar államra a saját képletét, mint ahogy a magyar állam sem akarja Angliára vagy Itáliára erőltetni a maga felfogását a vallásszabadságról. Három évtizede ismert hivatalos álláspont szócsöve a nyilatkozattevő férfiú, ezért nem az ő személye, hanem maga az álláspont kívánja, demokratikus reakcióként, a Nem-et. Mert a szabadság-fogalom alkalmazása az egyházra és az egyháziakra semmiképpen sem jelenthet kevesebbet magánál a szabadságnál. Hiszen ez is az Ember szabadsága. Az embernek *mint biológiai lénynek* létfeltétele *a levegő és a víz*. Az embernek *mint személyiségnek* létfeltétele *a szabadság*. Amiképpen a levegő és a víz mindenütt a Földön, tehát vegyi összetételében égtájra, országhatárra, ideológiákra tekintet nélkül mindenütt azonos, a szabadság – így az egyházszabadság – képlete sem lehet más Budapesten, Canterburyben, Rómában, Oslóban vagy bárhol másutt. S ha e képlet valamelyik eleme hiányzik vagy nem kellő atomszám szerint van jelen, már nem beszélhetünk szabadságról sem Rómában, sem Moszkvában, sem Budapesten – mint ahogy vízről sem beszélhetünk, ha nincs jelen oxigén, vagy a hidrogénből hiányzik az egyik atom. Ha a szabadság megvan, azon *belül* már szó lehet budapesti vagy washingtoni sajátosságokról, amelyeket egyik a másikkra nem erőltethet rá, mint ahogy a vizet is ihatja ki-ki

szénsavasan, gyógyanyagokkal dúsítva, hidegen, melegen, édesen vagy gyümölcslékkel vegyítve – ízlése vagy szükséglete szerint. Summázva: ha engedünk annak, hogy bárki a szabadság fogalmát eltérő tartalommal telítse, lemondunk a szabadságról, magunkról, vagyis arról, hogy az ember ember, a társadalom emberi társadalom legyen.

Második Nem-em: nem állítom, hogy amikor az egyház társadalomformáló hatása szabadon érvényesülhetett, ez mindig üdvös volt. Ám amikor káros volt, romboló hatása nem eszmeiségéből származott, hanem éppen abból, hogy elfordult Urától és a Bibliai Kijelentés tápforrásától, hogy „repedezett kutakból merített” (Jeremiás 2, 13). Az egyház társadalomformáló hatására nem az a jellemző, hogy olykor károkat okozott, hanem páratlan életmentő, majd hogyanem halott-támasztó küldetése (e magyar földön és az egész világon). Helytelen ezért, ha az egyháziak nem akarnak emlékezni a káros hatások történelmi szakaszaira. Az viszont egyenesen méltánytalan, ha a társadalom vezetői azon a címen gátolják meg az egyház és az egyháziak társadalomformáló tevékenységét, hogy volt idő, amikor ez nemcsak hasznos volt. Mind az egyháziaknak, mind az államiaknak szembe kell nézniük azzal a valósággal is, hogy a történelem folyamán más (nem egyházi) áramlatok negatív társadalmi hatása ezek természetéből, szellemi kútfejtől, tévutas racionalitásából vagy pathogén irracionálisitásából származott vagy származik, – az egyház esetében viszont éppen az ellenkező okok voltak az elhajlás kiváltói.

Az a körülmény, hogy ma hazánkban a társadalom hiánybetegségben szenved, mert – többek között – az egyház pozitív társadalomformáló hatását is nélkülöznie kell, olyan folyamat következménye, amely az egyház és az egyháziak szabadságát kérdésessé tette: ezért van szó a fejezet címében az egyház és az egyháziak szabad-

ságának *kérdéséről*. Bibó István szellemiségét jellemző tárgyilagossággal kell megkérdezni: csak a jelenlegi szocialista állam vétett és vét e szabadság ellen? A válasz csak az lehet: nemcsak. S az első vétés jóval megelőzte a marxizmus keletkezésének idejét. De most az egyház és az egyháziak szabadságáról mint társadalmi szükségességről írok. Ismétlem: az egyház és az egyháziak szabadságáról, nem pedig arról, amit vallásszabadságnak vagy a vallás szabad gyakorlásának szeretnek nevezni. Azért nem, mert a vallás szabadságán Keleten (és itt-ott már Nyugaton is) a templomi-liturgiális tevékenység zavartalanságát, sőt, állami szavatolását értik, — hozzá kapcsolva olykor némi sajtólehetőséget is. Holott az egyház és az egyháziak pozitív társadalomformáló hatásának érvényesüléséhez többre és másra is szükség van — illetve néhány olyan jogragasztvány mellőzése szükséges, amelyet joglátszatú kötelezettségnek kell minősítenem. Hogy mit értek és mit nem az egyház és az egyháziak szabadságjogán, e vázlatos tanulmány végén kell kiderülnie. Most a kérdés történeti genezisével és azokkal a tendenciákkal kívánok foglalkozni, amelyek már a kezdetekkor megmutatkoztak: ezek közül van olyan, ami szükségszerűen elsorvadt s van, ami a mai napig is él, hat és meghatároz cselekményeket.

A II. világháború után a társadalmi mozgás hazánkban igen felgyorsult. Voltak, akik e háborút a veszített háborúk *egyikének* fogták fel, amivel nem szükségképpen jár együtt a társadalom strukturális megváltozása. Az egyház (tehát a nagy keresztyén felekezetek együttese) az így vélekedők csoportjához tartozott. Senki se gyanúsíthatja az utóbbi évszázad egyházi vezetőit azzal, hogy jeleskedtek volna a koncepciózus jelenértékelésben, előrelátásban, szituáció-felismerésben! A politikai pártok közül különösen a Magyar Kommunista Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Kisgazdapárt balszárnya látta úgy, hogy a háborút nem a magyar nép, hanem csak a

magyar uralkodó osztály vesztette el, a népnek most nyílik lehetősége arra, hogy – elnyomóitól megszabadulva – szerkezetében más, minőségében emberségesebb társadalmat alakítson ki. Ez a kétféle felfogás és tendencia két ellentétes *érdekeltség* és *szellemiség* jelentkezése volt. Az *érdekeltségi képlet* egyszerűnek látszott: a status quo fenntartásában a vagyonos birtokonbelüliek, az igazságosabb társadalommá szerveződésben e nép többségét képező szegények (kihasználta, megalázottak) voltak érdekelve. Az akkori egyház – sajnos – az előzőkhöz tartozott. A *szellemi érdekelttség* zavarta meg a képletet. A társadalom-átalakítás szándékát legkövetkezetesebben képviselő MKP marxista–leninista párt volt, s ez az anyagi–hatalmi érdekelttségű egyháznak (a mögé húzódó azonos érdekelttségű tábornak) könnyű lehetőséget nyújtott arra, hogy a hitetlenség elleni harc pátozzásával álcázza nagyon is nem spirituális céljait. Megfordítva: az egyház a maga valóban lelki harcát is azzal terhelte meg és eszmei ellenfeleinek a helyzetét azzal tette előnyössé, hogy a status quo fenntartásáért és a társadalmi helyzetcsere megakadályozásáért is küzdött. Így az ellenfelek bőségesen juttattak egymásnak sajátmaguk ellen muníciót.

Amikor pedig a hatalom egy kézbe került, az állami partner követett el – adminisztratív lépéseivel – súlyos baklövéseket, amelyekkel sokkal nagyobb kárt okozott önmagának, mint egyházi ellenfelének, – még ha az utóbbi volt is a szenvedő fél, sőt: annál inkább... A hatalmi harcnál az ideológiai bonyolultabbnak és tartósabbnak bizonyult. A párt (akár MKP-nek, akár MDP-nek, akár MSZMP-nek nevezte magát) a monopolhelyzet kísértésébe került. A főkérdés ugyanis nem az egypártrendszer vagy a többpártrendszer, hiszen többpártrendszerben is kerülhet az egyik fél többségi monopolhelyzetbe, hanem az, hogy a monopolhelyzetben levő képes-e arra a – sokszor szinte aszketikus – mérsékletre, amelyet az egész népért és a társadalom jövőjéért

jéért való felelősség kíván meg tőle? Kétségtelen jelei vannak annak, hogy a párt nem vetette fel maga előtt azt az alapkérdést, amelyet így fogalmazok meg: *szabad-e a tömegeket olyan tartalmaktól megfosztani, amelyet ugyan nézetemmel ellentétesnek itélek, amely mégis bizonyos megtartó erőt, erkölcsi tartást és a magatartást előnyösen meghatározó irányulást jelent*, ha helyette mást adni egyelőre képtelen vagyok, ha nem pótolhatom? A kérdés nem speciálisan magyar és keleti; olyan nyugati mozgalmakat, irányzatokat is mérlegre tesz, amelyek a megfosztásban átütő erejűeknek bizonyultak, a pótlásban pedig csődöt mondtak. (Félreértés ne essék: nem azt állítom, hogy csak azok állhatnak etikai alapon, akik hitéletet élnek. Hiszen ismerek olyan etikus és áldozatkészen emberséges egyéneket, akik valósi szempontból közömbösek vagy egyenesen ateisták, meg olyan vallásosnak látszókat, akik immorálisak. E vázlatos tanulmányban viszont nem kivételes egyénekről, hanem évezredes társadalmi tömeghatásról van szó, amely bizonyos mértékig – tudatosan vagy nem tudatosan – meghatározó a tömeget alkotó egyénre nézve.)

A hazai államhatalom monopolhelyzetében a fenti kérdés komoly felvetése nélkül ment végbe az állami egyházpolitika kidolgozása. Persze – a hatalmi kérdés eldőlte után és a baklövéseken okulva – az állami egyházpolitika árnyaltabb lett; árnyaltabb, de kettős vonulatú: az egyik vonulata korrekt és korszerű, a másik következetlen, fogásokkal élő és hitelrontó. A nyilvánvaló és gyors sikert a második vonulat hozta, csak hogy éppen ez a siker az egyik oka, hogy a társadalom arra a mélypontra jutott, amit – jobb metafora híján – hiánybetegségnek nevezek.

A magyar állami egyházpolitika korrekt vonulatát okmányok, törvények és rendeletek jelzik: az egyházakkal kötött egyezmények, az ENSZ alapokmányának aláírása, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya mint alap-

törvény (első és módosított formájában egyaránt), az Elnöki Tanács 1976. évi 8. számú törvényerejű rendelete (az ENSZ 1966. évi ún. egyezségokmányának a magyar corpus iurisba való beiktatása az 1974-es ratifikálás után), a Helsinki Zárónyilatkozat elfogadása. Ezek az okmányok és jogszabályok biztosítják az egyházak és egyháziak teljes működési szabadságát, de az államnak azt a jogát is, hogy védekezhessen állam- és rendszerellenes szervezkedésekkel szemben, ha netán egyházon belül próbálkoznának egyének vagy csoportok ilyesmivel. A legfontosabb – véleményem szerint – az Alkotmánynak az a rendelkezése, amely az államot és az egyházat különválasztja. Nem sajátosan szocialista vívmány ez, némely polgári demokráciában évtizedekkel vagy évszázadokkal ezelőtt végbement. Annak a helyes felismerésnek a gyümölcse, hogy az állam és az egyház rendeltetése más; egymás mellett élnek, de nem közömbös idegenként vagy ellenségként tevékenykednek. Miként a szív és a máj: a kettő más és más entitás (baj volna, ha a szív a máj módján vagy a máj a szív szerint működne), de ha a szív nem látja el a májat elég vérrrel, az megduzzad s végül működésképtelen lesz, ha viszont a máj nem szabadítja meg szűrő munkájával a vért a mérgező anyagoktól, a szív bénul meg. Anélkül élnek hát együtt, hogy egyik a másikat a maga módján próbálná működtetni. Még elképzelni is természeti abszurdum volna, hogy a szív a májat vagy a máj a szívet likvidálni akarná, mert úgy vélné, hogy idővel amúgyis feleslegessé válik... A képes beszédről a konkrétumokra térve át, az Alkotmány és a felsorolt források koncepciója a következő: a) az egyház tudomásul veszi, mégpedig örömmel, hogy a saját küldetésének teljesítésére „korlátozzák”, vezetése az államhatalomban és a társadalomirányító funkciók gyakorlásában nem vesz részt, emberi szabadságjognak ismeri el, hogy az egyén ateista lehessen, hogy bármely közösség ateista propagandát fejthessen ki, mi-

közben nem mond le róla, hogy polemizáljon az ateizmussal; b) az állam meghagyja a lehetőséget, hogy a gyülekezetekből álló egyház a saját hitvallását élje, hirdesse, — hogy rendeltetése szerint rendezze be életmenetét, minden szinten maga válassza meg vezetőségét, és saját keretein belül szabadon végezhesse kifejezetten egyházi teendőit, mint a vallásoktatás, az ifjúság vagy az idősek közötti evangelizálás, s a maga módján gondoskodjék szolgálata anyagi fedezetének megszerzéséről. Nyilván: nem lehet az egyháziaknak olyan vezetőket választaniok, akiket jogerős bírói ítélet sújtott államellenes cselekményért; az egyház igehirdetése, vallásoktatása, lelkigondozása nem szolgálhatja államellenes, felforgató propaganda céljait; anyagi fedezetről is egyházhoz méltóan — az egyháztagok önkéntes áldozatkészsége nyomán — gondoskodhat csupán. Az állami és társadalmi életben viszont semmi néven nevezendő hátrány sem sújtja azokat az állampolgárokat, akik egyházi életet élnek. (Nem nevezem hátránynak, ha egyháztag nem lehet párttag vagy párttag nem lehet egyháztag: ez a természetes.)

A magyar állami egyházpolitika következetlen és helytelen vonulata először az Állami Egyházügyi Hivatalnak az ún. személyi kultusz idejére eső gyakorlatában mutatkozott meg. Ez a Hivatal (ezentúl: ÁEH) egyszerűen figyelmen kívül hagyta vagy különös módon megkerülte az egyházakkal — például a Magyarországi Református Egyházzal — kötött egyezményt. A Jézus-korabeli Róma gyakorlata volt, hogy Izráel kulcspozícióiba a saját embereit ültette be (elcsapva a legális főpapot a szadduceus Annás-családra ruházta ezt a tisztséget, Judea királya az arab Heródes lett stb.), így Pontius Pilátus például már mentesült attól, hogy a nép előtt ellenszenves rendelkezéseket ő hozza: Annásék útján meghozatta a zsidó főtanáccsal, sőt még „nyomást gyakoroltatott magára” Kaifástól a Jézus-perben, hogy ő szelíden mos-

hassa kezeit. Hasonló jelenség ment végbe az ún. személyi kultusz idején: új tisztségviselők kinevezése, közvetett vagy közvetlen állami intézkedésre (például az Egyetemes Konvent külügyi osztályának vezetőjét – mivel a személyt Bereczky Albert elnök-püspök nem vállalta – az ÁEH akkori elnöke, Horváth János személyesen iktatta be a helyszínen hivatalába). Így érthetjük meg, hogy azokat az egyházi szabadságjogokat, amelyeket az 1948-as Egyezmény biztosított, maga az egyházi vezető grémium (és nem az állam) korlátozta az ún. Missziói Szabályrendelet útján, amely a mai napig hatályban van. Hogy milyen hatásra játszották meg a felelős személyek az egyházban, hogy ez az öngyilkos korlátozás „hitből és lelkük legmélyebb meggyőződéséből, az Úr iránt való engedelmességből” született meg, arra abból a tényből is következtetünk, amit Bereczky püspök „huszárvágásának” nevez a tájékozott egyházi közvélemény. A püspök ugyanis 1956-ban (közvetlenül az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának a galyatetői gyűlése előtt) végső elszántságában azzal kereste fel az ÁEH elnökét, hogy ha nem kap engedélyt az általa megnevezett személyek azonnali menesztésére, benyújtja lemondását. Mivel az elnök-püspök lemondása szinte világbotrány lett volna a gyűlés előtt, az engedélyt megkapta, és azokat, akiken át az ÁEH éveken át nyomást gyakorolt rá, illetve akik az ÁEH által tartották őt szorítóban, azonnal menesztette.

Mivel 1956 őszén éppen azok bizonyultak omladékonynak, akikre az ÁEH az egyházpolitikáját építette, remélni lehetett volna, hogy az állami egyházpolitika visszatér ahhoz a korrekt vonulathoz, amelyet elég bőven ismertettem. Ehelyett jogszabályi formát kapott az egyházak függő helyzete: az Elnöki Tanács 1957. évi 22. számú törvényerejű rendelete, az 1959. évi 25. számú törvényerejű rendelete (ez önálló hatósággá tette az addig minisztériumi főosztályként működő ÁEH-t, – az

előbbieken az ÁEH megnevezést az egyszerűség kedvéért előlegeztem), a 33/1959. (VI. 2) Minisztertanács számú rendelet, az 1971. évi 23. Minisztertanács számú rendelet és az ÁEH elnökének 1/1971. (X. 15) ÁEH számú rendelete. Mivel nem jogi értekezés a céloim – a joghoz nem is értek –, csak a lényegét ismertetem. A fenti törvényhelyek szerint az ún. történelmi egyházak vezető lelkészi és világi tisztségviselőit az állami felsőbbbség *előzetes* jóváhagyása után lehet megválasztaniok – most reformátusul mondom – a presbitériumoknak, mégpedig azt az egyetlen személyt, akinek a megválasztásához az állami felsőbbbség előzetesen hozzájárult. A szabadegyházak esetében a vezető megválasztásához utólag kell hozzájárulást kérni az állami felsőbbbségtől, – ám hogy ez az eljárás miben különbözik az előzetes hozzájárulás gyakorlatától, azt jól illusztrálja a ma már közismert, ún. metodista ügy. Visszatérve a presbitériumokra (hiszen ebben vagyok otthonosabb és tudom, hogy a törvényes rendelkezéseken túlmenően a Zsinat tagjait és a lelkipásztorokat is ugyanígy választják meg, vagyis évszázadokon át kiharcolt jog elvételéről van szó), felvethetné az olvasó a kérdést: mi történnék, ha az egyik presbitérium nem volna hajlandó „választani”? Feleletként idézem az 1967. évi III. Egyházi Törvény 34. paragrafusát, amely a lelkész áthelyezéséről így intézkedik: „A bírói eljárás során az áthelyezés egyházi közérdekből kimondható akkor is, ha a bíróság nem állapíthatja meg sem a lelkész, sem a presbitérium, illetőleg az egyházközség hibáját. Ilyen esetben az egyházkerület viseli az eljárás és áthelyezés költségeit.”

Az utolsó előzetes hozzájárulás nélkül, több pályázó közül többségi szavazattal megválasztott református püspök Bereczky Albert volt. Az utána következő püspökök és más magas tisztségviselők vállalták az állam által előírt gyakorlatot, róluk többet felesleges írnom. Az a lehetőség tehát, hogy az egyháziak válasszák meg sok

közül azt az egy valakit, akit alkalmasnak tartanak, elveszett; az állam magához vonta az egyházon belüli választás jogát és felelősségét. Az egyház életében is döntő jelentőségű a bizalom, de a magyar történelemben sok példa van a színlelésre: annak a színlelésére is, hogy emberek bizalommal vannak az iránt, aki iránt nincsenek bizalommal. Ha az állam illetékesei komolyan szembenéznének ezzel, bízom benne, hogy rájönnének: az általuk választott személyekkel kevésbé képesek „kézben tartani” az egyházat (ha kézben kellene tartani egyáltalán), mint azokkal, akiket a presbitériumok ősi gyakorlat és kivívott joguk szerint maguk választanak meg. Az állam számára közömbös, hogy a vezető Kis Péter vagy Nagy Pál, ha állampolgári hűsége ellen nem merül fel kifogás — gondolom én. Igaz, hogy én nem vagyok Hivatal, és sose éltem abból, hogy hivatali íróasztalomat fontosnak vélték.

Az iskolai vallásoktatást miniszteri rendelet szabályozza, ismeretes a jelentkezés módja és lebonyolítása. Ámde ha a Magyar Népköztársaság Alkotmánya mint alaptörvény az állam és az egyház szétválasztásáról rendelkezett, úgy minden vele ellenkező rendelkezés hatálytalan. A vallásoktatás nem állami feladat, képtelenség tehát állami intézmény kereteibe kényszeríteni. Nálunk nincs külön Alkotmánybíróság (talán a Legfelsőbb Bíróság tölthetné be ennek hatáskörét is), mégis volna mód hivatalból megszüntetni és az egyház feladatkörébe utalni az iskolai vallásoktatás intézményét. Lehet, hogy több gyermek járna el a parókiákra, mert a szülők így bátrabban mernék kívánni, hogy gyermekeik vallásoktatásban részesüljenek, — de talán több gyermek adná át a villamoson, az autóbuszon aggastyánoknak az ülőhelyét, s tán kevesebb huligánkodna, „szipókázna”, „csövezne”, tömörülne galerikba: tengene-lengene... S még az sincs kizárva, hogy ki-ki a munkáját rendesebben

végezné: nemcsak a pénzért és nemcsak embereknek akarván szolgálni.

Valamikor a vallás ellen az volt a kifogás, hogy az égre fordítja a tekintetét és elvonja a figyelmet a földiek-ről. Most általános, hogy az emberek nem néznek az égre, s nagyon is a földre néznek; de vajon javult-e ettől a munkaerkölcs, és nőtt-e a társadalomért, a közösségi tulajdonért való felelősség? Ha így volna, lehetne-e társadalmi hiánybetegségről beszélni?!

Törvényszerűen alakult ki egy igen szolidáris, együttműködő gárda a vezető állami és egyházi hivatalviselők-ből. Összehangoltan működnek; közös érdekük, hogy állandóan bizonyítsák közhasznú voltukat. Akármilyen adódik, egymás segítségére sietnek. Az egyházi vezetők politikai nyilatkozataikkal tesznek különösen hasznos szolgálatot. Hogy hosszú távon mennyire hasznos szolgálatot tesznek, az kérdés, mert minden nyilatkozatnak az értékét a nyilatkozó hitele adja meg. Az állami vezetés az egyházi vezetők számára az anyagi, pénzügyi támogatás révén bizonyul hasznosnak. Valóban: az 1948-as Egyezmény alapján, amely ötévenkénti 25 %-os támogatás-csökkentést ír elő, az államnak már egyetlen fillér támogatást sem kellene nyújtania az egyház céljaira, s mégis – tudtommal – évi 18 millió forint támogatást nyújt, a nyugdíjazási terhekhez is tetemesen hozzájárul. Az Egyezmény megkötésekor Bereczky püspök egy megbeszélésen azt mondta nekünk, missziói lelkészeknek (majdnem szó szerint idézem, azért idézőjelbe merem tenni): „Jó ez az ötévenkénti csökkentés, mert arra sarkall minket, hogy önellátóvá evangelizáljuk egyházunkat. Az állam nagylelkű segítése ellenkező hatást érne el; ha visszaélnénk vele, eltunyulnánk. Ezért, barátaim, rajtatok a sor, hogy a lelki ébresztésben meg ne lankadjatok!” Később ugyanennek a Bereczkynek kellett kiadnia a Missziói Szabályrendeletet, amely minket teljesen leállított. Vajon ez az anyagi hiperpat-

ronálás nem éppen azt célozta, hogy elapadjanak az egyházi életerő forráshelyei, a gyülekezetek?

A hiperpatronálás más téren is révényesült és érvényesül. Mióta egyház van, vannak benne (hitvallásukhoz hű) máskéntgondolkodók. Régen ezek az egyházi sajtóban is kifejtették nézeteiket nálunk, most sajtómonopóliumot élvez az egyházak hivatalos vezetése, s csak az ujjongásnak, kedves és szellemes vagy langyosan kegyes elmélkedéseknek, esetleg színvonalas, de neutrális szakcikkeknek jut hely az egyházi sajtóban. Mégsem hiányzik – sajtón kívül rekedve – a bíráló hang, esetleg fellépés. Ilyenkor az ÁEH a bírálónak értésére adja, hogy az állam megvédi az egyház egységét, a megbírált személy(ek) reputációját. Milyen szerencséje lett volna Gyula pápának, ha lett volna a XVI. században Itália vagy Germánia földjén ÁEH, s milyen hátrányos helyzetbe juthatott volna Doctor Luther Márton és Kálvin János, nem szólva a magyar reformátorokról. Tán reformáció sem lett volna. Miközben a világ annyi részén van zűrzavar és felfordulás, mi hálát adunk Istennek, hogy nálunk rend és nyugalom honol; az egyháziak a hálaadás első sorában vannak, nem tőlünk kell féltetni a rendet és nem kell azokat az egyházi vezetőket oltalmazni, akik már azzal nyugtalanságot keltenek, hogy ott vannak a posztjukon. A szív hagyja a májat májmódján, a máj hagyja a szívet szív módján működni; orvosra csak akkor van szükség, ha nem így történik.

Minden haladó gondolkodású ember elítélően gondol az ún. keresztény-kurzus éppenséggel nem rövid idejére, amikor kötelező volt a vallásoktatás és a hivőség (akkor volt leglangyosabb az egyházi élet). Vajon az a felfogás, hogy minden pedagógus az „ateizmus papja” legyen és ez a nézet, mégha az országot irányító párt nézete is, minden szinten kötelező legyen (kivéve az egyházat), egészségesebb jelenség-e, mint amit a keresztény-kurzus produkált? Úgy vélem, a társadalmi hiánybetegségnek az

egyik főoka (hangsúlyozom: nem az egyetlen, de az egyik).

*

Bibó István szellemében zárom e vázlatos tanulmányt. Segíteni akartam és szeretnék. Nem az egyházat félttem (a református egyházat sem, sok nehéz korszakot és alkalmatlan embert kihevert már), a társadalmi felelősség szólaltatta meg bennem a homo christianus-t és a homo politicus-t. Szeretném, hogy a párt és a kormányzat felelősséget hordozó többsége – azok főként, akik nem vagy nem mélyebben foglalkoztak az egyházpolitika problémáival – ne elszigetelt és protokolláris egyházi kérdésként szemlélje ezt az ügyet, hanem ismerje fel *általános* társadalmi jellegét, lássa meg az egyház szabadságában a társadalmi orvoslás egyik módját, és merjen egészen újba kezdeni, ha úgy találja, hogy e tanulmányban van valamennyi igazság, amelyet ajánlatos megszívlelni.